

Wolfgang Fenske, *Paulus lesen und verstehen. Ein Leitfaden zur Biographie und Theologie des Apostels*, Stuttgart 2003, Verlag W. Kohlhammer, 288 stron

Omawiana pozycja to podręcznik akademicki wykładowcy Nowego Testamentu na Uniwersytecie w Monachium. Wcześniej opublikował on pomoc do prowadzenia seminarium naukowego z egzegezy Nowego Testamentu (*Arbeitsbuch zum Neuen Testament. Ein Proseminar*, Gütersloh 1999). Z zakresu teologii Pawła najbardziej doniosłym osiągnięciem tegoż autora jest niedawno wydana monografia *Die Argumentation des Paulus in ethischen Herausforderungen* (Göttingen 2002, Verlag Vandenhoeck & Ruprecht).

Omawiana przez nas pozycja, zgodnie z tytułem (*Paulus lesen und verstehen*), stara się Pawła tak przybliżyć, by współczesny czytelnik (a zwłaszcza student teologii) mógł go faktycznie czytać i rozumieć pomimo upływu czasu oraz dystansu do epoki Nowego Testamentu. Zgodnie zaś z podtytułem (*Ein Leitfaden zur Biographie und Theologie des Apostels*) autor usiłuje przeprowadzić czytelnika przez życie i teologię Apostoła Narodów. Czyni to w odniesieniu do historycznego Pawła z Tarsu oraz listów faktycznie przez niego napisanych. Listom deuteropawłowym oraz Dziejom Apostolskim W. Fenske poświęca jedynie dwie i pół strony swojego opracowania (s. 16–18).

Pierwsza część tego metodologicznego wprowadzenia w życie i myśl

Apostoła (s. 19–45) omawia podstawowe zagadnienia biograficzne, w tym i żywo dyskutowane w ostatnich latach m.in. odniesienie Pawła do faryzeizmu, jego znajomość retoryki czy problemy chronologii.

Druga część podręcznika jest zasadnicza i najbardziej obszerna (s. 47–268). W niej W. Fenske omawia na przemian Listy Apostoła oraz podejmowane w nich problemy teologiczne. Pierwsze zagadnienie stanowi zakorzenienie Pawła w zastanych już przez niego tradycjach (*Aufgenommene Traditionen*), obecnych w jego Listach (s. 47–54), drugie i trzecie zaś – to dwa tematy, przewijające się przez pisma Pawła: *Theologie: Lehre über Gott* oraz *Christologie: Lehre über Jesus Christus* (s. 55–78).

Następne partie opracowania uporządkowane są według Listów i ich partii. Wpierw więc zostanie omówiony Pierwszy List do Tesaloniczan z jego problemami (s. 79–91), następnie pierwsza partia Pierwszego Listu do Koryntian (s. 92–110). W ramach prezentacji drugiej partii tego ostatniego Listu zostały omówione: Pawłowa eklezjologia, sakramentologia (zwłaszcza chrzest i Uczta Pana) oraz zasady dotyczące nabożeństw (s. 111–138). Dużą część omówienia Drugiego Listu do Koryntian zajmują zagadnienia kompozycji i redakcji tego pisma, następnie zaś – syntetyczne uję-

cie takich zagadnień, jak rozumienie urzędu przez Pawła oraz szeroko pojęte proklamowanie Ewangelii (s. 139–160). Bardzo krótko autor opracowania przedstawia List do Filipian oraz do Filemona (s. 161–164 i 165–166). Osobny rozdział pracy – niezależny od omawianych listów – stanowi temat wiary, w różnych jej aspektach (s. 167–176). W. Fenske ukazuje nie tylko wiarę jako temat ściśle powiązany z innymi w Listach Pawła, ale także jako zagadnienie teologiczne i konfesyjne, co wyraża m.in. osobny Exkurs: *Prädestination* (s. 173–174). Po omówieniu zagadnień związanych z Listem do Galatów (s. 177–183) autor opracowania przedstawia odniesienie Apostoła Narodów do Starego Testamentu i do Prawa (s. 184–203). Zaś po bardzo krótkim ukazaniu problemów Listu do Rzymian (s. 204–206) W. Fenske daje stosunkowo obszerną syntezę soteriologii Pawła (s. 207–222).

Do końca drugiej części podręcznika W. Fenske omawia zagadnienia antropologii w Listach Pawłowych (s. 223–238) oraz różne problemy teologiczne, takie jak odniesienie do Żydów i pogan, stosunek do państwa oraz pneumatologię (s. 239–268). Wreszcie w trzeciej części prezentowanego podręcznika znajdziemy krótkie wskazania do pracy ze studentami oraz uporządkowaną według materiału bibliografię (s. 269–288). Jak na pracę przeznaczoną do pracy ze studentami niemieckojęzycznymi przystało, dominuje w niej literatura w tym języku. Sporadycznie jedynie pojawiają się anglojęzyczne pozycje.

Struktura poszczególnych rozdziałów omawianej przez nas pracy jest mniej więcej podobna. Wpierw więc zachęca się, by studenci zapoznali się z tekstem źródłowym (List lub teksty odnośnie do tematu). Autor kładzie duży nacisk na odczytanie tekstu w jego kontekście historyczno-religijnym. Przy omawianiu więc Listu do Koryntian przybliży on nie tylko historyczne uwarunkowania problemów omawianych w piśmie, ale także powiązanie chronologii Pawła z edyktem Klaudiusza (s. 92–93). Podręcznik daje na wielu miejscach wskazania do toczących się dyskusji, wraz z aktualną bibliografią. Tak jest na przykład w odniesieniu do zagadnienia gnostycyzmu w Koryncie (s. 96). Mało tego, student jest zachęcany do krytycznej lektury aktualnych monografii, a to w celu wyrobienia sobie zdania na temat toczącej się dyskusji. Tak jest na przykład wówczas, gdy W. Fenske przytacza kilka opinii odnośnie do integralności Listów do Koryntian, a następnie wskazuje pozycje, których argumentację ma prześledzić studiujący (s. 96). W przypadku rozdziałów tematycznych autor omawianego podręcznika rozpoczyna od omówienia historii i aktualnego stanu badań. Tak jest na przykład w odniesieniu do tematu Prawa, gdy na początku tego rozdziału czytelnik otrzymuje streszczenie poglądów autorów niemiecko- i angielskojęzycznych, którzy uczestniczyli w dyskusji na temat ewentualnego rozwoju w rozumieniu Prawa przez Pawła (s. 193–194).

Na uwagę zasługuje fakt, iż omawiany podręcznik jest bardzo świeży

w tym sensie, że przedstawia on aktualny stan badań, uwzględniając wręcz ostatnie publikacje. Dość powiedzieć, że w obszernej bibliografii znalazło się 16 pozycji z roku 2001 i 2002, jedna zaś z 2003. W tak obszernej pracy nie sposób ustrzec się drobnych pomyłek i opuszczeń. Przy omawianiu odniesienia Pawła do judaizmu zabrakło co najmniej dwóch klasycznych już dzieł: Mußner F., *Traktat über die Juden*, Kösel 1979 oraz Sanders E. P., *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*, London 1977 (ostatnia pozycja ukazała się także w języku

niemieckim). Dwukrotnie też w tekście pojawia się Witalski zamiast poprawnego Witulski (s. 178 i 283).

Mimo tych i innych drobnych mankamentów opracowanie jest dobrym przykładem podręcznika, który jest w pewien sposób interaktywny. Studentowi teologii proponuje on nie tylko porcję wiedzy, ale także zaprasza go do dyskusji na Pawłem i jego dziedzictwem. Dyskusji na wysokim poziomie, bo zainicjowanej przez najlepszych współczesnych specjalistów w tej dziedzinie.

Ks. Roman Pindel (PAT)

Klaus Müller, *Homiletyka na trudne czasy*,
Wydawnictwo „M”, Kraków 2003, 386 stron

W ramach serii *Redemptoris Missio*, redagowanej przez O. Wiesława Przyczynę CSsR, ukazał się kolejny, dwudziesty drugi tom. Jest nim podręcznik homiletyki napisany przez niemieckiego teologa Klaus Müllera, wydany przez wydawnictwo Friedrich Pustet w 1994 w Regensburgu. Dzieło jest poprzedzone przedmową redaktora serii, w której uzasadnia on potrzebę zaprezentowania polskiemu czytelnikowi nowego podręcznika homiletycznego.

Niemiecki teolog rozwija nic przewodnią w oparciu o definicję przepowiadania, która pochodzi od św. Tomasza: *praedicatio est contemplari*

et contemplata aliis tradere. W oparciu o nią formułuje program homiletyczny, który składa się z następujących etapów: kontemplacja bierze swój początek z odkrycia słowa Bożego, tzn. z doświadczenia faktu, że „Bóg mówi” do człowieka zwłaszcza na kartach Biblii; słowo Boże łączy się z kolei z zagadnieniem języka; ten natomiast podlega procesowi rozumienia przez wyjaśnienie słów (hermeneutyka); zrozumienie słowa jest istotnym elementem następnego kroku – kontemplacji, tzn. osobistego spotkania kaznodziei ze słowem natchnionym; kontemplacja jest czynnością podmiotu, „ja”, podobnie jak i kazanie;